

дитини, тому що спрямовані на забезпечення її нормальної фізіологічної життєдіяльності. Тому вважаємо за необхідне у випадку внесення подібних поправок і доповнень у законодавство України враховувати межі прийнятного і належного догляду за дитиною з боку батьків і осіб, що їх замінюють.

До проблеми правового регулювання питань, пов'язаних із насильством у сім'ї, додається ще й проблема правосвідомості громадян. Занадто рідко факт застосування якогось впливу, що носить ознаки насильства, розглядаються з погляду правової прийнятності, тому багато таких фактів і залишається без необхідного втручання з боку суспільства і держави. Те, що є, за законом, злочином не завжди знаходить своє вираження в реальній можливості застосування цього закону, а те, що на загальну думку завдає шкоди (не обов'язково фізичної або матеріальної) сім'ї, не завжди може кваліфікуватися як адміністративно або кримінально каране діяння. Чинне законодавство передбачає втручання в сферу сімейних відносин здебільшого лише тільки тоді, коли нанесена реальна матеріальна або фізична шкода інтересам того або іншого члена сім'ї. Питання про розгляд психологічного насильства як достатньої підстави для застосування заходів правового регулювання потребує вивчення спеціалістами і вченими різноманітних галузей науки.

Список літератури: 1. Васильківська І. Сімейне виховання: правовий аспект проблеми // Право України. 1998. № 6. 2. Юзікова Н. Як захистити дітей від жорстокості батьків // Право України. 1998. №6. 3. Уголовный кодекс Российской Федерации. М., 1996. 4. Громадська програма співробітництва по запобіганню насильству в сім'ї // Матеріали Міжнародного науково-практичного семінару. Одеса. 1999. 5. Чефанова Е. Обязанности родителей по воспитанию и содержанию детей // Рос. юстиция. 1998. №8.

Надійшла до редколегії 14.09.02

Т.Г. Гриця

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗМІСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ВІДОМЧОЇ ОСВІТИ

Зміст освіти – це науково обґрунтована система дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для різних освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів. Зміст освіти визначається освітньо-професійними програмами підготовки, структурно-логічною схемою підготовки, навчальними програмами дисциплін, іншими нормативними актами органів державного управління освітою та вищих закладів освіти і відображається у відповідних підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах, дидактичних засобах. Зміст освіти включає нормативний та вибіркового компоненти. Нормативний компонент змісту освіти визначається відповідним державним стандартом освіти, а вибіркового – вищими закладами освіти. Як зазначено у Положенні про організацію навчального процесу в вищих навчальних закладах, затвердженому наказом Міністерства освіти України №161 від 2 червня 1993 року, «...державний стандарт освіти – це сукупність норм, які визначають вимо-

ги до освітнього (кваліфікаційного) рівня». У Положенні про організацію навчальної та навчально-методичної роботи в навчальних закладах МВС України, затвердженому наказом Міністерства внутрішніх справ №519 від 14 серпня 1992 року, вказано, що основними організаційними документами, які визначають зміст професійної підготовки фахівців відомчими закладами освіти є: програми освітньої діяльності, навчальні плани, програми дисциплін і курсів, тематичні плани, розклади занять, відповідні розділи планів роботи навчального закладу та його вченої (педагогічної) ради, індивідуальний план роботи викладача. У ст.15 Закону України «Про освіту» зазначається: «Державні стандарти освіти встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки в Україні. Вони є основою оцінки освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня громадян незалежно від форм одержання освіти. Державні стандарти освіти розробляються окремо з кожного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня і затверджуються Кабінетом Міністрів України. Вони підлягають перегляду та перезатвердженню не рідше як один раз на десять років. Відповідність освітніх послуг державним стандартам і вимогам визначається засновником закладу освіти, Міністерства освіти України, Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, Міністерствами і відомствами, яким підпорядковані заклади освіти, місцевими органами управління освітою шляхом ліцензування, інспектування, атестації та акредитації закладів освіти у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» [1, ст.451]. Саме за результатами ліцензування Міністерства освіти, України, Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, місцеві органи управління освітою у межах своїх повноважень надають закладам освіти незалежно від форм власності, ліцензії на право здійснення освітньої діяльності відповідно до державних вимог із встановленням за певними освітніми або освітньо-кваліфікаційними рівнями обсягів підготовки, які відповідають кадровому, науково-методичному та матеріально-технічному забезпеченню, вносять їх до державного реєстру закладів освіти. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [2, ст.134], систему стандартів вищої освіти складають державний стандарт вищої освіти, галузеві стандарти вищої освіти та стандарти вищої освіти вищих навчальних закладів. Вони є основою оцінки якості вищої освіти та професійної підготовки, а також якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів незалежно від їх типів, рівнів акредитації та форм навчання. Причому державний стандарт вищої освіти містить наступні складові: перелік кваліфікацій за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями; перелік напрямків та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями; вимоги до освітніх рівнів вищої освіти; вимоги до освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти. Галузеві стандарти охоплюють: освітньо-кваліфікаційні характеристики випускників вищих навчальних закладів; освітньо-професійні програми підготовки; засоби діагностики якості вищої освіти. Стандарти вищої освіти вищих навчальних закладів охоплюють: перелік спеціалізацій за спеціальностями; варіа-

тивні частини освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників вищих навчальних закладів; варіативні частини освітньо-професійних програм підготовки; варіативні частини засобів діагностики якості вищої освіти; навчальні плани; програми навчальних дисциплін. Водночас, в сфері державного стандарту вищої освіти перелік кваліфікацій за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями містить перелік назв кваліфікацій, які визначаються через професійні назви робіт, що мають виконувати фахівців певного освітньо-кваліфікаційного рівня на первинних посадах. Перелік напрямків та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, містить перелік назв напрямків, що відображають споріднений зміст вищої освіти і професійної підготовки, та перелік назв спеціальностей, що відображають неповторювані узагальнені об'єкти діяльності або виробничі функції та предмети діяльності. Вимоги до освітніх рівнів вищої освіти містять вимоги до рівня сформованості у особи соціальних і громадських якостей з урахуванням особливостей майбутньої професійної діяльності, а також вимоги до формування у неї патріотизму до України та знання української мови. Вимоги до освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти містять вимоги до професійної підготовки фахівців з урахуванням суспільного поділу праці. В сфері галузевих стандартів вищої освіти освітньо-кваліфікаційна характеристики випускників вищих навчальних закладів відображають цілі вищої освіти та професійної підготовки, визначають місце фахівця в структурі галузей економіки держави і вимоги до його компетентності, інших соціально важливих якостей, систему виробничих функцій і типових завдань діяльності й умінь для їх реалізації. Освітньо-професійна програма підготовки визначає нормативний термін та нормативну частину змісту навчання за певним напрямком або спеціальністю відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, встановлює вимоги до змісту, обсягу та рівня освіти й професійної підготовки фахівця. Нормативний термін навчання за освітньо-професійною програмою підготовки встановлюється відповідно до визначеного рівня професійної діяльності. Засоби діагностики якості вищої освіти визначають стандартизовані методики, які призначені для кількісного та якісного оцінювання досягнутого особою рівня сформованості знань, умінь, навичок, професійних, світоглядних та громадських якостей. Засоби діагностики якості вищої освіти використовуються для встановлення відповідності рівня якості вищої освіти вимогам стандартів вищої освіти і затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки. В сфері стандартів вищої освіти вищих навчальних закладів вищі навчальні заклади визначають спеціалізації за спеціальностями, за якими здійснюється підготовка фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів молодшого спеціаліста, спеціаліста та магістра. Назви спеціалізацій за спеціальностями відображають відмінності у засобах, умовах та продуктах діяльності в межах спеціальності. Варіативні частини освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників вищих навчальних закладів, освітньо-професійних про-

грам підготовки та засобів діагностики якості вищої освіти забезпечують підготовку фахівців за спеціалізаціями та спеціальностями з урахуванням особливостей суспільного поділу праці в Україні та мобільності системи освіти щодо задоволення вимог ринку праці. Зміст варіативних частин освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників вищих навчальних закладів, освітньо-професійних програм підготовки, засобів діагностики якості вищої освіти, навчальних планів, програм навчальних дисциплін визначається вищим навчальним закладом у межах структури та форми, встановлених спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки. Навчальні плани визначають графік навчального процесу, перелік, послідовність та час вивчення навчальних дисциплін, форми навчальних занять та термін їх проведення, а також форми проведення підсумкового контролю. Програми навчальних дисциплін визначають їх інформаційний обсяг, рівень сформованості вмінь та знань, перелік рекомендованих підручників, інших методичних та дидактичних матеріалів, критерії успішності навчання та засоби діагностики успішності навчання.

Вищенаведений аналіз методологічно-правових аспектів змісту освіти, системи державних освітняських стандартів в сфері професійної підготовки фахівців різних спеціальностей й спеціалізацій дозволяє зробити декотрі висновки щодо подальшого удосконалення відповідного нормативно-правового забезпечення. По-перше, Положення про організацію навчальної та навчально-методичної роботи в навчальних закладах МВС України є сенс доповнити й такими організаційними документами в сфері визначення змісту професійної підготовки фахівців відомчими закладами освіти, як робоча навчальна програма, індивідуальний навчальний план курсанта чи слухача та робочий навчальний план. Важливість їх у визначенні змісту підготовки майбутніх висококваліфікованих правоохоронців очевидна. «Робоча навчальна програма є нормативним документом вищого закладу освіти і розробляється для кожної навчальної дисципліни на основі навчальної програми дисципліни відповідно до навчального плану. У робочій навчальній програмі відображається конкретний зміст навчальної дисципліни, послідовність та організаційно-методичні форми її вивчення, обсяг часу на різні види навчальної роботи, засоби і форми поточного та підсумкового контролю. До робочої програми входять: тематичний план, пакет методичних матеріалів для проведення поточного і підсумкового контролю, перелік навчально-методичної літератури, засобів наочності, технічних засобів навчання. Навчальні програми, робочі навчальні програми разом з навчальними планами є основними документами, якими керуються факультети (відділення) та кафедри (предметні або циклові комісії) вищих закладів освіти в організації навчального процесу. Індивідуальний навчальний план студента – це нормативний документ, за яким здійснюється навчання студента, виходячи з вимог освітньо-професійної програми відповідного рівня підготовки та з урахуванням його особистих освітньо-професійних інтересів і потреб. Індивідуальний навчальний план студента складається на підставі робочого навча-

льного плану і включає всі нормативні навчальні дисципліни та вибіркові навчальні дисципліни, обрані студентом, з обов'язковим урахуванням структурно-логічної схеми підготовки. Індивідуальний навчальний план складається на кожний навчальний рік і затверджується в порядку, встановленому вищим закладом освіти. Робочий навчальний план – це також нормативний документ, який складається вищим закладом освіти на поточний навчальний рік і конкретизує форми проведення навчальних занять, їх обсяг, форми і засоби проведення поточного та підсумкового контролю за семестрами» [3, с.9–10]. По-друге, доповнити Закон України «Про освіту» [2, ст.451] статтею «Зміст освіти», в якій вказати, що зміст освіти – це система дидактично-методичних нормативних документів, укладених для різних освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів національної освіти. Зазначити також, що зміст освіти визначається освітньо – і освітньо-професійною програмою підготовки, структурно-логічною схемою підготовки, навчальними програмами дисциплін, іншими нормативними актами органів державного управління освітою та навчального закладу освіти, що зміст освіти включає нормативний та вибірковий компоненти: нормативний компонент змісту освіти визначається відповідним державним стандартом освіти, а вибірковий – навчальним закладом освіти. Цей же закон доповнити статтею «Про міністерства і відомства яким підпорядковані заклади освіти», в якій розкрити роль, місце, повноваження цих органів у визначенні змісту професійної підготовки працівників для своїх потреб. По-третє, розробити проект і прийняти Закон України «Про відомчу освіту МВС України», в якому поряд з іншими важливими питаннями професійної підготовки особового складу для органів, служб та підрозділів внутрішніх справ, з'ясувати усі питання, пов'язані з визначенням і нормативним закріпленням змісту відомчої освіти.

Освіта поділяється на загальну і спеціальну або професійну. Згідно з ст.35 Закону України «Про освіту» загальна «середня освіта забезпечує всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, трудову підготовку, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення»; відповідно до ст.29 даного нормативно-правового акта професійна підготовка здійснюється в закладах вищої освіти [1, ст.451]. У загальних положеннях Закону України «Про вищу освіту» вказано, що «професійна підготовка – це здобуття кваліфікації за відповідним напрямком підготовки або спеціальністю»; зазначається, що вищий заклад освіти – це «освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність» [2, ст.134]. Підкреслимо, зазначені закони в цьому аспекті мають суттєві недоліки. Закон

України «Про освіту» безпідставно обходить питання визначення поняття вищої освіти та найвищачальніших положень про вищі заклади освіти, як це, наприклад, зроблено щодо загальної середньої освіти та середніх закладів освіти, хоча й про загальну середню освіту є окремий, спеціальний закон. Вважаємо, що як системоутворюючий нормативний акт Закон України «Про освіту» має бути доповнений статтями «Про вищу освіту» та «Вищі заклади освіти». Дивовижною є побудова Закону України «Про вищу освіту»: загальні положення цього правового акту не містять ні основні завдання законодавства України про вищу освіту, ні цілі, функції, принципи і завдання самої вищої освіти, ні системи закладів вищої освіти. Неймовірно, що такі важливі питання в сфері правового регулювання професійної освітнянської діяльності залишились поза увагою нормотворця. На нашу думку, Закон України «Про вищу освіту» у цьому ключі вимагає якнайскорішого удосконалення, на зразок хоча б Закону України «Про загальну середню освіту», де ці питання висвітлені чітко, ясно й зрозуміло [4].

Відомча освіта – різновид спеціальної або професійної підготовки державних службовців органів внутрішніх справ для захисту, охорони й забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників суспільних відносин. «Під професійною підготовкою державних службовців, вперше прийнятих на державну службу, розуміється навчання знанням, умінням і навичкам згідно з професійними кваліфікаційними вимогами, що пред'являються до відповідних державних посад. Зміст і обсяг професійної підготовки визначається на основі оцінки рівня знань, умінь та навичок, міри розвитку ділових та особистісних якостей державних службовців, вперше прийнятих на державну службу» [5, с.447]. Отже, мета відомчої освіти Міністерства внутрішніх справ полягає у створенні й забезпеченні умов для засвоєння працівниками органів, служб та підрозділів внутрішніх справ професійних знань, умінь та навичок, необхідних для виконання функцій за тією або іншою посадою. Причому, професійні знання – це об'єктивно необхідні відомості про всі сторони (блоки) роботи працівника органів внутрішніх справ; вони складаються з загальних та часткових компонентів і є основою формування професійної культури та безпосередньо технології досягнення працівником бажаних результатів праці. Професійні уміння являють собою дії та «техніки» особи рядового чи начальницького складу, які застосовуються для реалізації обов'язків і функцій в професійній діяльності. Вони виступають висхідними елементами цілісної технології його соціально-професійної роботи. Для навичок характерною є стереотипність, що виникає внаслідок багаторазових розумових, рухових вправ та тренувань. Більшість навичок набувається на практиці. Окремі можуть формуватися й у навчальних закладах при розв'язанні часткових завдань. Навички звільняють фахівця від зайве свідомо контрольованих дій, прискорюючи тим самим процес мислення, зменшуючи час і фізичні сили. Вони звільняють свідомість працівника від пригадування різних відомостей, контролю за діями, що постійно реалізуються, і дозволяють зосередитися на головному в роботі, на творчих пошуках, на проблемах, що розв'язуються важко. Навички дозволяють

діяти успішно у складній небезпечній обстановці. Очевидно, що знання, уміння й навички розвиваються у нерозривному зв'язку [6, с.5–8].

Звідси, професійну підготовку працівників органів системи Міністерства внутрішніх справ України можна визначити як процес і результат діяльності, спрямованої на оволодіння знаннями, уміннями і навичками, необхідними для високоякісного виконання особами рядового та начальницького складу своїх посадових обов'язків в сфері захисту, охорони й забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників суспільних відносин. І.О. Латкова та І.Ф. Колонтаєвська: вважають, що «професійне навчання в органах внутрішніх справ є взаємопов'язана єдиною педагогічною метою діяльність того, хто вчить та хто вчиться, спрямована на набуття й удосконалення професійних знань, умінь і навичок. Професійне навчання надзвичайно варіативне: службова підготовка, стажування, наставництво, підвищення майстерності, професійна підготовка та самопідготовка в процесі й через службову діяльність» [7, с.6–7].

Отже, професійна відомча підготовка особового складу органів, служб та підрозділів внутрішніх справ має за мету набуття особами рядового і начальницького складу певного обсягу знань, умінь та навичок, необхідних для ефективної професійної службової діяльності, прискорення адаптації до її умов і закріплення на тій чи іншій посаді. Як наслідок, основними завданнями, що вирішуються в процесі відомчої професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ, необхідно вважати: виявлення недостаючих для ефективного виконання обов'язків за посадою знань, умінь та навичок; організація відповідно з отриманими даними навчального процесу за програмами додаткової професійної освіти; визначення рівня підготовки працівників після отримання ними додаткової професійної освіти.

У процесі відомчої освітнянської підготовки особового складу органів внутрішніх справ працівники засвоюють найвищі гуманістичні, економічні, суспільно-політичні та культурні цінності, необхідні їм для правильної орієнтації в суспільних відносинах. Саме ці функції й мають бути закріплені в майбутньому Законі України «Про відомчу освіту МВС України».

Такий підхід до визначення суті, основних рис національної та відомчої освіти дозволяє зробити наступний висновок: вони мають і спільні, і відмінні ознаки. Спільність полягає у вихованні свідомого, відповідального, освіченого громадянина України. Відмінність відомчої освіти від національної полягає в тому, що вона порівняно з останньою має спеціалізований, додатковий характер. Реалізація цих освітнянських цілей передбачає чіткий поділ загальних освітнянських та спеціалізованих професійних програм. Перший блок забезпечує реалізацію інваріантного в змісті професійної освіти, виконуючи тим самим стратегічні функції. Цей блок консервативний у своєму змісті, хоча повинен бути гнучким і мобільним за способами реалізації. Другий блок задовольняє потреби системи, підрозділу, перетворюючи їх в зміст, форми, способи спеціальної професійної підготовки працівника органів внутрішніх справ для дій в невизначених, мінливих умовах.

Таким чином, щодо співвідношення змісту національної та відомчої освіти слід сформулювати наступні положення: 1. Спеціалізація відомчої освіти щодо національної має відбиватись у її змісті як науково обґрунтованій системі дидактично-методичного навчального матеріалу для різних освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів в сфері підготовки особового складу для органів, служб та підрозділів внутрішніх справ, зокрема у програмах освітньої діяльності, навчальних та робочих планах, програмах дисциплін і курсів, тематичних планах, робочих та навчальних програмах, розкладах занять, та розділах планів роботи навчальних закладів та їх вчених рад, індивідуальних планах роботи викладачів й індивідуальних навчальних планах курсантів і слухачів. 2. Додатковий характер відомчої освіти стосовно національної повинен забезпечити поряд з вихованням свідомого, відповідального, освіченого громадянина України також висококваліфікованого фахівця в сфері захисту, охорони й забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників суспільних відносин. Це має чітко визначатись в цілях, завданнях, функціях, методах, формах і способах відомчої професійної підготовки Міністерства внутрішніх справ України, що можливо лише за допомогою їх відповідного нормативно-правового забезпечення. 3. Зміст відомчої освіти має відповідати моделі сучасного працівника органів, служб та підрозділів внутрішніх справ.

Список літератури: 1. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 року // Відомості Верховної Ради. 1991. №34. Ст.451. 2. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради. 2002. №20. Ст.134. 3. Боллобаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти. К., 1997. 4. Закон України «Про загальну середню освіту» // Законодавство України про загальну середню освіту: Бюлетень законодавства і юридичної практики України. 1999. №9. 5. Наздрачев А.Ф. Государственная служба: Учебник для подготовки государственных служащих. М., 1999. 6. Формування пізнавальної самостійності курсантів вищих навчальних закладів МВС як основа підвищення їх професійної підготовки: Навчальний посібник / Н.Л. Горбач, І.В. Вашенко, В.О. Тюріна, К., 1998. 7. Латкова И.А., Колонтаевская И.Ф. Профессиональная педагогика в работе с персоналом органов внутренних дел. М., 1995.

Надійшла до редколегії 09.10.02